

1.04 Strokovni članek

UDK 373.3:376(497.472)"1945/..."

Prejeto: 4. 5. 2015

Oris nastanka specialnega šolstva na Primorskem po drugi svetovni vojni

MIRJANA KONTESTABILE ROVIS

prof. zgodovine in pedagoginja, arhivska svetovalka
Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriasov trg 1, SI-6000 Koper
e-pošta: mirjana.kontestabile@arhiv-koper.si

Izvleček

Začetek razvoja specialnih šol na Primorskem sega v prvo polovico 19. stoletja, ko so v Gorici ustanovili gluhonemnico. Po uveljavitvi Gentilijeve reforme je pouk potekal le v italijanskem jeziku. Po končani drugi svetovni vojni se je ljudska oblast zelo zavzela za obnovo slovenskega šolstva in tudi za ustanavljanje šol, namenjenih otrokom s posebnimi potrebami. Primorsko povojno obdobje je zaznamovano z vprašanjem meje. Na ozemlju, kjer je bila zavezniška vojaška uprava, se je obnova slovenskega šolstva odvijala drugače kot na ozemlju, kjer je bila jugoslovanska vojaška oblast. V Portorožu so nastali trije zavodi: za gluhe, slepe in pozneje za otroke s posebnimi potrebami, v Valdoltri je delovala bolnišnična šola. V posebnih šolah so takoj po vojni poskrbeli za otroke celovito, nastanjeni so bili v internatu, poskrbeli so za njihovo ustrezno prehrano in obleke, zdravje in vzgojo. Cilj vseh teh šol je bilo uspešno vključevanje otrok s posebnimi potrebami v družbo. Vse tri zavode v Portorožu je skozi vse povojno delovanje vznemirjala težnja oblasti, da jih bodo preselili iz Portoroža.

Abstract

SPECIAL NEEDS SCHOOLS IN PRIMORSKA AFTER WORLD WAR II

The beginnings of special needs schools in Primorska can be traced back to the first half of the 19th century, when an institute for the deaf and dumb was founded in Gorizia. With the implementation of the Gentile reform, the courses were only held in Italian. After World War II, the new Yugoslav authorities very much supported the establishment of schools for children with special needs. Since the issue of the delineation of the state border was constantly present in the post-war Primorska region, the restoration of Slovenian schooling was carried out differently in the territories that were under the administration of the Allied forces and in those occupied by the Yugoslav military authorities. In Portorož, three new institutes were founded; an institute for the deaf, another for the blind and the third for children with special needs – all three with the goal of the successful integration of children with special needs into society. However, throughout the entire post-war period, the three institutes were always alarmed by the threat from the authorities of being moved out of Portorož.

Ključne besede:

Gluhonemnica za Slovensko primorje, Mladinski dom, Pokrajinski zavod za slepo mladino Portorož, Pomožna šola za duševno zaostalo in nerazvito deco Portorož, Vzgojni zavod Elvire Vatovec Portorož

Key-words:

the founding of special needs schools in Primorska, Institut for the Deaf and Dumb for Slovenian Littoral, Regional Institute for the Blind Youth in Portorož, Educational Centre Elvira Vatovec in Portorož

Kratek uvod

Preučevanje odnosa družbe do otrok je značilnost sodobnosti. Odnos družbe do otrok s posebnimi potrebami izkazuje družbeno občutljivost bolj kot odnos družbe do otrok. V preteklosti sta beda in revščina prizadeli otroke s posebnimi potrebami, saj so jim namenili nehumana dela, izpostavljeni so bili poniževanju. V 18. stoletju se je na pobudo nekaterih izobraženih posameznikov, ki so prihajali iz cerkvenih krogov, družba začela senzibilizirati. V Parizu je Carlo Michele De L'Épée leta 1760 ustanovil prvo gluhonemnico v Evropi, in sicer *Institut National de Jeunes Sourds de Paris*. Leta 1817 je papež Leon XII. na pobudo duhovnika Tommasa Silvestra ustanovil prvi inštitut za gluhe v Italiji. Začetki organiziranega posebnega šolstva za gluhe na Primorskem segajo v prvo polovico 19. stoletja. Goriška škofija je ustanovila v Gorici gluhonemnico (*Istituto Provinciale Sordomuti di Gorizia*). Že leta 1835 sta učitelja Pagon in Toman začela v Gorici poučevati gluhoneme po kretalni metodi.¹ Takratni šolski inšpektor Valentin Stanič je, izhajajoč iz njune uspešne izkušnje, dal pobudo za ustanovitev gluhonemnice in k temu pritegnil še druge podpornike, kot so bili občini Trst in Gorica, avstrijska vlada ter privatne osebe. Gluhtonemnico je vodil Janez Budal, profesor katehetike in pedagogike.² Ker je zaradi primanjkovanja sredstev gluhtonemnica delovala s težavo, so se leta 1864 zavzeli, da za finančno poslovanje gluhtonemnice poskrbi deželni zbor. Leta 1869 je bila gluhtonemnica razglašena za deželno.³ Vodstvo gluhtonemnice je prevzel župnik Pavletič, ki je leta 1875 izdal *Knjižico za poduk gluhonemov*.⁴ Leta 1880 so kretalno metodo zamenjali z govorno (*oralno*) metodo,⁵ poučevali so po mimično-gestikularni metodi. V Ljubljani so gluhtonemnico odprli 28. 10. 1900 ob današnji Zaloški cesti. Uradni jezik je bil nemški, pouk je potekal v slovenščini.⁶ Zaradi povečanega števila gluhonemih otrok so leta 1937 goriško gluhtonemnico razširili in dozidali novo poslopje. Zavod so obiskovali otroci iz goriškega, videmskega, istrskega, tržaškega in reškega okrožja. Slovenska učitelja sta bila župnik Ivan Reščič in učiteljica Mali Vatovec. Ivan Reščič se je v gluhtonemnici zaposlil leta 1913 in pozneje postal njen ravnatelj. Gluhtonemnico je obiskovalo od 100 do 120 slovenskih in italijanskih otrok. V sklopu zavoda je deloval tudi vrtec za gluhoneme otroke, stare od 4 do 6 let. Med prvo svetovno vojno je bila gluhtonemnica zaprta in poškodovana, leta 1920 so jo ponovno odprli.⁷

Po končani prvi svetovni vojni je bila Primorska priključena k Italiji, z vzponom fašizma so postopoma prenehale delovati vse slovenske šole, pouk v goriški gluhtonemnici je potekal le v italijanskem jeziku. Po končani drugi svetovni vojni, ki je prinesla nove razmejitve in novo obliko oblasti v Jugoslaviji, se je začela obnova slovenskega šolstva na Primorskem. Mejno vprašanje se je vse bolj zapletalo, nasprotje med jugoslovanskimi in italijanskimi razmejitvenimi težnjami ter dvema nasprotnima ideologijama se je krepilo. Poleg nerešenega in spreminjajočega se mejnega vprašanja med Italijo in Jugoslavijo, širšega mednarodnega političnega konteksta z začetki hladne vojne in dvema nasprotujočima ideologijama na vsaki strani meje je pomemben še nastanek miniaturnega Svobodnega tržaškega ozemlja leta 1947.

¹ Kretalna metoda, katere avtor je Carlo Michelle De L'Épée, je prevladovala v obdobju med letoma 1700–1880 in je kombinacija naravnih in umetno prirejenih kretenj.

² Kolenc: *Zgodovina centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani 1900–1980*.

³ Sklep istrskega deželnega zbora in Trsta z dne 19. 9. 1868.

⁴ Kolenc: *Zgodovina centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani 1900–1980*, str. 20.

⁵ Heinnicke Samuel je razvil oralno metodo, slušno prizadete so poučevali kot ostale otroke, pouk je bil na učenju govora in ne na kretalni metodi. Oralni metodi je dal prednost kongres surdopedagogov v Milanu leta 1880.

⁶ Dobaja: *Gluhtonemnica v Ljubljani 1919–1949*, str. 386.

⁷ http://www.storiadeisordi.it/articolo.asp?ENTRY_ID=669.

Od leta 1945 do leta 1954 se na Primorskem zvrstita dve obdobji; prvo traja od leta 1945 do leta 1947, drugo pa nastopi po pariški mirovni konferenci z ustanovitvijo Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) leta 1947 in traja do ukinutve STO-ja in priključitve cone B STO k Jugoslaviji leta 1954. V prvem obdobju (od leta 1945 do oktobra 1947) je bila bivša Julijska krajina razdeljena na cono A in B, ki ju ne smemo istovetiti z manjšima conama A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. Cono A, zahodni del bivše Julijske krajine s Trstom in Gorico, je dobila v upravo anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava (ZVU). Cono B, vzhodni del bivše Julijske krajine s Kopro, Postojno, Tolminom, Pazinom in Reko, pa je upravljala Vojaška uprava Jugoslovanske armade (VUJA).⁸ V cono B, kjer so skrb za šolstvo prevzeli Okrajni narodnoosvobodilni odbori, so bili osnovni pogoji za delovanje šolstva okrnjeni, primanjkovalo je šolskih stavb, učiteljskega kadra ter učbenikov. Slovensko šolstvo se je razširilo nad bivšo cono B Julijske krajine in tako je bilo pomanjkanje učiteljev še večje.⁹

Ljudska socialistična oblast je po končani drugi svetovni vojni veliko pozornosti namenila socialni in zdravstveni politiki, saj je spodbujala in razvijala vzgojne in zdravstvene institucije. Posebno pozornost so namenili tudi otrokom s posebnimi potrebami. V cono B sta prosvetni odsek Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PNOO¹⁰-ja) in prosvetna komisija PNOO-ja začela odpirati šole za otroke s posebnimi potrebami. Take šole so nameravali ustanoviti v bolnicah ali krajih, kjer bi bile potrebne. V bolnici za kostno tuberkulozo Valdoltra je delovala posebna bolnišnična šola od leta 1946 do februarja 1947, ko so bolnico zaradi ustanovitve Svobodnega tržaškega ozemlja leta 1947 preselili v Rovinj.¹¹

Najprej so nameravali ponovno odpreti gluhonemnico v Gorici, saj je imela tudi internat, vendar je ostala Gorica v cono A. Zavezniki so nameravali ustanoviti gluhonemnico v Gradiški, a so vanjo sprejemali le otroke iz cone A, zato je prosvetna komisija pri PNOO sklenila ustanoviti začasen Zavod za gluho in slepo mladino v Portorožu.¹² Za izvedbo vseh del in postopkov za ustanovitev gluhonemnice so imenovali Vinka Rupnika, ki je bil zaposlen kot referent za zdravstveno šolstvo¹³ v Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko primorje.¹⁴ V Primorskem dnevniku je 19. julija 1945 objavil Popis gluhone-mih v Slovenskem Primorju in Trstu. Pozneje sta ta članek objavila še časopisa Soški glas in Primorska borba. Vsi starši gluhone-mih otrok so bili naprošeni, da do 1. avgusta 1945 pri prosvetnih referentih okrajnih narodnoosvobodilnih odborov (NOO) prijavijo vse gluhe otroke, ki so stari najmanj 6 let. Obvestilo so posredovali tudi vsem okrajnim NOO. S popisom so ugotovili, da je v Slovenskem primorju 30 gluhone-mih otrok sposobnih za pouk. V Trstu je deloval zavod za slepe.¹⁵ Poverjeništvu pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PNOO) za Slovensko primorje¹⁶ je Gluhtonemnico za Slovensko primorje v Portorožu ustanovilo z odlokom št. 37 z dne 28. novembra 1945.¹⁷ Gluhtonemnica je pričela z delom 7. januarja 1946 v vili Virginia.¹⁸ PNOO za Slovensko primorje je odobrilo

⁸ Bajc: Obnova tržaških slovenskih šol po drugi svetovni vojni in politična emigracija iz Slovenije, str. 332

⁹ Gabrič: Šolstvo na slovenskem, str. 68.

¹⁰ Primorski narodnoosvobodilni odbor (PNOO) za Slovensko primorje in Trst je deloval v cono A.

¹¹ Kontestabile Rovis: Posebna šola pri Ortopedski bolnišnici Valdoltra 1956–1994, str. 505.

¹² SI AS 231, šk. 50, Poročilo Gluhtonemnice v Portorožu in pomožnega oddelka v Škednju, 12. 4. 1946.

¹³ Poverjeništvu so takoj po vojni skrbela za socialno, zdravstveno in prosvetno politiko.

¹⁴ SI PAK KP 335, šk. 1, mapa 2, Zapisnik seje prosvetne komisije, 22. 10. 1945.

¹⁵ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 1.

¹⁶ Poverjeništvu Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PPNOO) za Slovensko primorje je bilo ustanovljeno 25. julija 1945 kot najvišji upravni organ v cono B.

¹⁷ Uradni list Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje, Ajdovščina, 15. februar 1946.

¹⁸ Vila je maja 1948 prešla iz privatnega lastništva pod upravo Komisije za začasno upravo imovine odsotnih oseb.

200.000 lir kredita za ureditev stavbe.¹⁹ V njej so poleg gluhonemnice odprli Mladinski dom,²⁰ saj v vili San Lorenzo niso zmogli pripraviti vsega potrebne- ga za nastanitev vojnih sirot.²¹ Vinko Rupnik je postal ravnatelj gluhonemnice in upravnik Mladinskega doma. V gluhonemnici je bilo na začetku 27 otrok, v Mladinskem domu pa 31, 24 sirot je bilo iz cone A.²² Mladinski dom se je 31. 12. 1947 preselil v vilo San Lorenzo. V gluhonemnici so nato sprejeli 105 dijakov, ki so se vpisali na učiteljski tečaj na Učiteljskišči Portorož, dokler niso zanje pravo- časno uredili nastanitve.²³ Stavba je imela 30 opremljenih sob, kuhinjo, prostor- no jedilnico, postaviti so morali le peči za ogrevanje. V njej so uredili internat, pisarno za zdravnika, bolniško sobo, en razred za prvošolčke ter en razred, kjer so bili gojenci iz 3., 4. in 5. razreda. Pogoji za sprejem otrok v gluhonemnico so bili gluhost, ki onemogoča redno šolanje, dopolnjeno šesto leto starosti, primer- na telesna in duševna sposobnost ter zmožnost izobraževanja. Niso sprejema- li otrok s posebnimi potrebami, invalidov ter božjastnih otrok.²⁴ Vinko Rupnik si je prizadeval ustanoviti tudi zavod za slepo mladino.²⁵ Pred ustanovitvijo so pripravili popis slepih otrok ter proračun finančnih sredstev, potrebnih za tak zavod. Iz nepopolnega popisa razberemo, da je bilo 12 slepih otrok, 18 oslep- elih in 56 slabovidnih.²⁶ Pokrajinski zavod za slepo mladino Portorož je začel delovati 10. januarja 1947.²⁷ Oba zavoda sta si prizadevala pridobiti vse sloven- ske gluhe in slepe otroke iz cone A. Šolanja pa niso obiskovali vsi otroci, saj so statistični podatki pozneje pokazali, da je slepih in gluhih otrok vsaj še enkrat več. Vpis otrok je namreč potekal na podlagi popisa, ki ni bil popoln. Tako so statistični podatki iz leta 1947 pokazali, da obiskuje gluhonemnico le 17 od 45 gluhih otrok v coni B ter da je v coni A 20 slovenskih gluhih otrok (od teh jih je gluhonemnico v Portorožu obiskovalo le 9).²⁸

Delovanje gluhonemnice in zavoda za slepe

Po vojni sta se gluhonemnica in zavod za slepe borila s pomanjkanjem prostorov, sredstev, hrane, učnega osebja ter pomanjkanjem opreme in zdravil. Stavba je bila v zasebnem lastništvu in potrebna večjih popravil, lastnik je vsako leto višal najemnino. Po pariški mirovni konferenci je nastopilo drugo obdobje, ki je trajalo od oktobra leta 1947 do leta 1954. Kraje cone A bivše Julijske kra- jine so priključili k Italiji, kraje bivše cone B Julijske krajine pa k Jugoslaviji.²⁹ Novonastalo Svobodno tržaško ozemlje je obsegalo Trst z okolico ter koprski in bujski okraj. Delilo se je na coni A in B. Medtem ko je cona A obsegala Trst z bli- žnjo okolico in jo je upravljala anglo-ameriška zavezniška vojaška uprava (ZVU), je cono B s koprskim in bujskim okrajem upravljala Vojaška uprava jugoslovan- ske armije (VUJA). S postavitvijo meje STO je postal položaj gluhonemnice v Portorožu negotov. Večina otrok je prihajala s celotne Primorske. Za učitelje in gojence, ki so prihajali iz krajev izven cone B, je bilo gibanje omejeno in so za vsak prehod meje morali imeti posebno dovoljenje. Učitelji, ki so poleti 1947 odšli na poletne počitnice, se niso mogli pravočasno vrniti v Portorož, saj so

¹⁹ SI PAK KP 335, šk. 1, mapa 2, Zapisnik seje prosvetne komisije, 17. 12. 1945.

²⁰ Mladinski dom Portorož je bil namenjen oskrbi sirot borcev in aktivistov NOB.

²¹ SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo Gluhtonemnice 1947.

²² SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 2, dopisi 1946.

²³ SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo Gluhtonemnice 1947.

²⁴ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 1.

²⁵ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 2, dopisi 1946.

²⁶ SI PAK KP 23, šk. 56, Otvoritev zavoda za slepe.

²⁷ SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo Gluhtonemnice 1947.

²⁸ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 2, dopisi 1949.

²⁹ Bajc: Obnova tržaških slovenskih šol po drugi svetovni vojni in politična emigracija iz Sloveni- je, str. 333.

morali čakati na dovolilnice, zato se je pouk začel šele 4. oktobra. Nova razmejitev je zelo prizadela gluhonemnico, saj je izgubila več kot polovico učencev.³⁰ Za vsake počitnice ali obisk strokovnega tečaja izven cone B so morali zaprositi za potna dovoljenja na uradu v Sežani.³¹ Tudi starši so morali imeti dovoljenja za prestop meje, ko so prihajali po otroke. Po ustanovitvi STO se je ravnatelj srečeval s pomanjkanjem in z velikimi težavami nakupoval zadostno količino hrane. Kljub pomanjkanju so otrokom zagotavljali boljše pogoje, kot so jih imeli doma, saj so v zavod prihajali podhranjeni. Zavodu so pri delovanju pripomogle donacije Rdečega križa, Sklada za vdove in sirote Koper, Rdeči križ je poskrbel tudi za obleko in čevlje.

V šolskem letu 1947/48 je delovanje zavoda za slepe zaradi premajhnega števila otrok zamrlo. Že ob popisu slepe mladine, 28. 4. 1947, je bil odziv zelo slab, zato so slepe otroke napotili na šolanje v Ljubljano.³² Gluhonemnica je imela v šolskem letu 1947/48 5 razredov. Te razrede so preselili v vilo Fortuna.³³ Na koncu šolskega leta se je od 14. do 21. junija šest dečkov in šest deklic udeležilo 1. telovadnega srečanja gluhoneme mladine Jugoslavije v Subotici. Za ta dogodek so jim posebej sešili enake obleke in telovadne drese. V Subotici so bili nameščeni v taboru na Sokolovcu ob Paličkem jezeru. Po koncu prireditve so si učenci ogledali Beograd, pionirsko železnico, filmsko mesto in Kalamegdan.³⁴

V šolskem letu 1948/49 so izgubili učiteljico Zoro Pianecky in Antona Ermenca, ki sta odšla v Ljubljano. Ostala sta le Vinko Rupnik in hospitatant Avgust Gabrovec, pozneje se jima je pridružila Marija Škofič. Oba zavoda sta poleg zdravnika imela še administratorko, bolniško sestro, tri vzgojiteljice,³⁵ kuharico, gospodinjsko pomočnico, šiviljo, perico, snažilko in dva delavca za moška dela.

Zaradi nove razmejitve ni bilo mogoče testirati otrok, ki niso prebivali na Svobodnem tržaškem ozemlju, za sprejem v gluhonemnico. Na pobudo Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije so 19. 1. 1949 testiranja otrok izvedli v ljubljanski gluhonemnici. Izmed 45 otrok so jih sprejeli 13, 24. januarja jih je ravnatelj Rupnik iz Ljubljane odpeljal v Portorož. Pet učencev 5. razreda so iz Portoroža prešolali v ljubljansko gluhonemnico. Februarja 1950 so v Ljubljani ponovili testiranje in v portoroško gluhonemnico sprejeli še 12 otrok.³⁶ Najmanj polovica teh otrok je bila s Primorske, ki je bila po končani drugi svetovni vojni priključena k Jugoslaviji. Potovanja teh otrok v gluhonemnico in na počitnice so bila naporna, za prestop meje so potrebovali dovolilnico. Z vlakom so se pripeljali do Divače, od Divače do Portoroža jih je peljal kamion.³⁷

Gluhonemnico je v novih politično-družbenih razmerah pestilo pomanjkanje učiteljev in učencev. Komandant vojne uprave Julijske krajine je 25. aprila 1949 predlagal preselitev gluhonemnice. Ravnatelj Vinko Rupnik se je boril proti selitvi iz Portoroža in svoje nasprotovanje utemeljil s primeri. V jugoslovanskih republikah so bile gluhonemnice v večjih središčih, tako so otroci lahko spoznavali okolje, promet, izložbe, mestni vrvež, filmske predstave. Preselitev zavoda v izoliran kraj je bil v nasprotju s pedagoško-didaktičnim principom vzgoje gluhonemnih. Otroci so se družili z vrstniki iz osnovnih šol in tako izgubljali čut manjvrednosti. Večina gojencev je prihajala iz zelo revnega okolja, bilo so podhranjeni. Portoroška gluhonemnica in samo okolje sta kot otroško zdravilišče zelo blagodejno vplivali na zdravje otrok. Za zdravstveno oskrbo je

³⁰ SI PAK KP 23, šk. 41, Letno poročilo 1948.

³¹ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 3, dopisi 1947.

³² SI PAK KP 931, šk. 3, mapa 2, dopisi 1953.

³³ SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo Gluhonemnice, 1948.

³⁴ SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo o udeležbi in sodelovanju na I. fizikturnem izletu gluhoneme mladine Jugoslavije.

³⁵ Za vzgojiteljice pogosto navajajo ime *perfekte*.

³⁶ SI PAK KP 931, šk. 2, mapa 1, dopisi 1947.

³⁷ SI PAK KP 931, šk. 2, mapa 2, dopisi 1950.

poskrbela vojaška bolnica. V gluhošolski bolnici so vsako leto potekale hospitacije učiteljskega Portoroža. Vsako poletje so v prostorih gluhošolske imeli kolonije za otroke iz Slovenije. Ravnatelj je zato zahteval drugo stavbo v Portorožu.³⁸ Vodstvo gluhošolske je 21. 12. 1949 dobilo ukaz o preselitvi gluhošolske v samostan Strunjan. Ravnatelj je odločitvi nasprotoval.³⁹ Gluhošolsko so 17. 4. 1950 preselili v prostore bivšega hotela Antico Portorose v zaselku Rdeče hiše, v vilo Virginija se je vselila vojaška uprava.⁴⁰

Gluhošolska se je 19. 6. 1952 preimenovala v Zavod za gluho mladino v Portorožu.⁴¹ Med nadzorom šole jim je inšpektor povedal, da je predvidena selitev iz Portoroža vseh treh šol: pomožne, za gluhošolske in slepe, saj naj bi se tu razvijal turizem.⁴² V Ljubljani so načrtovali gradnjo nove stavbe gluhošolske za 300 učencev.

Otroci, ki so obiskovali gluhošolsko in zavod za slepe, so izhajali iz revnih družin, veliko jih je v vojni izgubilo starše, zato niso zmogli plačevati predpisane oskrbnine. Oskrbnino so jim plačevali krajevni ljudski odbori in občine, od koder so prihajali gojenci.

Leta 1946 je bilo v gluhošolski 27, novembra 1947 pa 28 otrok. Trije otroci se niso vrnili zaradi nove meje. V zavod so prihajali tudi otroci iz hrvaške Istre iz okraja Buje. V šolskem letu 1948/49 je bilo v gluhošolski 54 otrok. V šolskem letu 1950/51 je število otrok padlo na 30, od tega je bilo 19 dečkov in 11 deklic. V šolskem letu 1949/50 je bilo 46 učencev, 26 dečkov in 21 deklic. Kar 50-odstotni delež otrok so predstavljali otroci iz kmečkih družin. Medtem ko je bilo iz delavskih družin 37 odstotkov otrok, je bilo iz obrtniških družin 9 odstotkov otrok, iz združenih družin 2 odstotka ter 2 odstotka ostalih. Brez enega starša je bilo 11 otrok, brez obeh staršev je bilo 5 otrok.⁴³ V šolskem letu 1951/52 je bilo na šoli 44 otrok (29 dečkov in 15 deklic),⁴⁴ v šolskem letu 1953/54 pa 43 otrok.⁴⁵ V šolskem letu 1954/55 je število otrok naraslo na 51 učencev (31 dečkov in 20 deklic).⁴⁶

V portoroški gluhošolski so otroci v večini izhajali iz socialno šibkih družin, kjer so bile razmere bivanja slabe, prav tako sama higiena, razvijale so se različne bolezni. Marsikdaj bi se gluhošolski lahko izognili z obiskom zdravnika in s primernim zdravljenjem, vendar zdravstvena mreža ni bila razvita, zdravnik je bil oddaljen, starši niso imeli denarja. Na gluhošolski ni vplivala le revščina, temveč tudi malomarnost in brezbržnost. Zdravstveno stanje otrok po vojni je bilo slabo. Zaradi vojne, pomanjkljive prehrane in higiene so otroci pogosto obolevali za nalezljivimi boleznimi. Večina otrok je ostala brez sluha pred 4. letom starosti zaradi meningitisa, ošpic, davice, ušesnih vnetij, škrlatinke, padca, otroške paralize in strahu v vojni.⁴⁷ Veliko otrok je bilo podhranjenih,⁴⁸ med otroci so bile razširjene garje in uši.⁴⁹ Hišni zdravnik je zdravil gnojne ture, vročino, vnetja ušes, mumps, ošpice, oslovski kašelj.⁵⁰ Ravnatelj Rupnik je zaprosil glavni odbor Slovenskega rdečega križa za vitamine, zdravila in prehranska dopolnila z vitamini, kot je *ovomaltine*. Ker so bili nekateri gojenci šibki,

³⁸ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 3, dopisi 1949, Razlogi, ki govore proti selitvi.

³⁹ SI PAK KP 23, šk. 56, Zapisnik konference, 28. 12. 1949.

⁴⁰ SI PAK KP 23, šk. 56, Zapisnik redne konference, 23. 5. 1950.

⁴¹ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno delovno poročilo 1950/51. Odločba IOLO Koper št. 573/3 z dne 19. 6. 1952.

⁴² SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 2, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

⁴³ SI PAK KP 23, šk. 56, Mesečno poročilo 1950.

⁴⁴ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno poročilo 1950/51 in 1951/52.

⁴⁵ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 3, Zapisniki konferenc 1953/54.

⁴⁶ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 4, Zapisniki konferenc 1954/55.

⁴⁷ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno poročilo 1950/51.

⁴⁸ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 2, dopisi 1946.

⁴⁹ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 2, dopisi 1946.

⁵⁰ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno poročilo 1950/51.

so jim pri malici dodajali še eno četrtino mleka dnevno.⁵¹ Skrbno so spremljali njihovo težo: le en otrok je ohranil svojo težo, ostali so se zredili več kilogramov, en otrok se je zredil za 10 kilogramov.⁵² Otroci so redno prejeli ribje olje.⁵³ Ravnatelj Rupnik si je prizadeval dobiti sredstva za hišnega zdravnika dr. Cusma iz Pirana. Zdravnik je bil del sprejemne komisije, poleg rednega pregleda otrok dvakrat na teden je velikokrat zdravil viroze in vnetja obušesne slinavke. S 1. 1. 1949 je skrb za zdravstveno oskrbo otrok prevzela vojaška bolnica Portorož.⁵⁴ Leta 1950 so izvedli besažiranje in rentgensko slikanje otrok.⁵⁵ Veliko pozornosti so namenili odpravi kariesa in rahitisa.⁵⁶ Maja leta 1955 so zboleli vsi otroci zavoda, zdravili so se v bolnici Piran. Vodstvo je takoj skušalo ugotoviti vzroke epidemije, dezinficirali so celo stavbo. Analize niso pokazale nobene nalezljive bolezni. Ravnatelj in učitelji so pozneje le izvedeli, da je nekaj učencev ponoči rabutalo zeleno sadje, ki so ga morali pod prisilo pojesti vsi gojenci.⁵⁷

Učni program za leto 1946 je posredovalo Ministrstvo za prosveto.⁵⁸ Leta 1947 je učiteljski zbor sestavil okvirni učni načrt po učnem načrtu jugoslovanske gluhonemnice in ga prilagodil krajevnim razmeram ter učencem.⁵⁹ Glavna naloga vzgojnega dela v gluhonemnici je bila usposobiti otroke za razumljiv in pravičen govor ter branje z ustnic, osvojiti navade, potrebne za samostojno vsakdanje življenje, in razviti otroke, da se ob koncu šolanja aktivno vključijo v družbo. Na nižji stopnji, v 1. in 2. razredu, so otroke usposabljali in navajali na govor in ogledovanje ust tujega govora. Učili so se brati, pisati in računati do 10 ali 20. Spoznavali so svojo okolico, osebe, živali in predmete po imenu. Na srednji stopnji, v 3. in 4. razredu, so izpopolnjevali govor in glas. Učenci so se pogovarjali med seboj in z učiteljem, računali so do 100, spoznavali so zavod in kraj. Na višji stopnji, od 5. do 8. razreda, so učence pripravili na prehod v samostojno življenje, na sposobnost branja tujega govora z ustnic ter na ustno in pisno razumljivo izražanje. Na posestvu zavoda in v delavnicah so učence pripravili na samostojno življenje. Učili so jih kmetijskih in gospodarskih opravil ter gospodinjstva.

V zavodu so po predmetniku v prvem razredu poučevali artikulacijo, risanje, ročna dela in telovadbo, v drugem razredu pa računstvo, govor, pisanje, artikulacijo, risanje in telovadbo.⁶⁰ Učenje govora je potekalo po govorni (*oralni*) metodi. V prvem razredu so otroke razdelili v dve skupini po ostanku sluha. Otroke z ostankom sluha so poučevali po akustično-kinesteični metodi s pomočjo sluha, opazovanja in tipanja. Ostale otroke so poučevali po optično-kinesteični metodi s pomočjo tipanja in opazovanja. Pouk je moral biti čim bolj nazoren in tesno povezan z otrokovimi izkušnjami.⁶¹ Poudarek je bil na pouku dveh specialnih predmetov, govoru in slušni vzgoji.⁶² Učni načrt 1949/50 je v prvem razredu obsegal dihanje, tipanje, ogledovanje in artikulacijo, v 3. in 4. razredu pa manjkajočo artikulacijo glasov in konzonantov.⁶³ Veliko pozornosti so namenili artikulaciji, pravilnemu dihanju, intonaciji in ritmu. Leta 1950/51 so na šoli poučevali: govor, obliko, artikulacijo, branje, stvarni pouk, pisanje, računstvo, risanje, telovadbo in ročna dela.

⁵¹ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno poročilo 1950/51.

⁵² SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo Gluhonemnice, 1947.

⁵³ SI PAK KP 23, šk. 56, Poročilo za mesec januar, 1950.

⁵⁴ SI PAK KP 931, šk. 1, 4. mapa, dopisi 1950.

⁵⁵ Besežiranje je cepljenje proti tuberkulozi.

⁵⁶ SI PAK KP 931, šk. 157, mapa 4, ravnateljeva dokumentacija 1956/57.

⁵⁷ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 4, Zapisniki konferenc 1954/55.

⁵⁸ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 1, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva 1945–1950.

⁵⁹ SI PAK KP 23, šk. 38, Poročilo Gluhonemnice, 1947.

⁶⁰ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno delovno poročilo 1950/51.

⁶¹ SI PAK KP 23, šk. 38, Učni načrt Gluhonemnice v Portorožu.

⁶² SI PAK KP 931, šk. 151, mapa 1, Učni načrt leto 1957.

⁶³ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 1, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

Po pouku so učenci obiskovali šivalni krožek, vrtnarski krožek, šah in postajo mladih tehnikov.⁶⁴ Posebej pomembno je bilo vzgojno-ideološko delo, za katerega je skrbela pionirska organizacija.⁶⁵

Izpostavljena je bila vzgoja otrok in njihove samostojnosti. Večina otrok je živela v internatu. Zjutraj so vstajali ob 6.30, sledilo je umivanje in pospravljanje postelj. Ob 7.30 so zajtrkovali, od 8. do 12. ure pa so imeli pouk. Od 12.00 do 14.00 je bilo kosilo in odmor. Starejši gojenci so pomagali pri pomivanju posode in pospravljanju. Od 14.00 do 16.00 je bil pouk, od 16.00 do 17.00 pa so potekali krožki ali dejavnosti znotraj pionirske organizacije, kot so šah, ročna dela in vrtnarjenje. Od 17.00 do 18.30 je bila učna ura, ob 18.30 so večerjali, ob 20.00 pa je nastopil počitek. Učenci so v zavodu preživeli ves dan, zato so skrbeli tudi za njihovo vzgojo. Včasih so postali neobvladljivi, zato so skušali red in disciplino vzdrževati s tekmovanji v vedenju v jedilnici, spalnici, na vrtu.⁶⁶ Pri vzgoji otrok so poudarjali vrednote tovarištva in poštenosti ter smisel za lepo in snažnost.⁶⁷

Velik napredek v razvoju govorne (*oralne*) metode je prinesla uporaba elektro-akustičnih aparatov za ugotavljanje, večanje in urjenje sluha. Leta 1952 so 33 učencev prvič odpeljali v Ljubljano, kjer so jim z amplivoxxom izdelali avudiogram.⁶⁸ Leta 1953 je šola dobila slušni aparata ATLAS iz Bremna, ki so ga uporabljali za spodbujanje govora in krepitev besednega zaklada.⁶⁹ Odprli so avdiološki oddelek, ki ga je vodila dr. Hribarjeva. Učence so razvrstili po stopnji slušnosti. Govor so poučevali na osnovi ostankov sluha s pomočjo optično-akustične tehnike. Aparat so za preizkuse sluha posojali tudi bolnici v Izoli.⁷⁰

Prvi učitelji, nameščeni v Gluhonemnici za Slovensko primorje in v Mladinskem domu, so bili ravnatelj Vinko Rupnik, Zora PianECKI, Slava Pahor in Mercedes Štok.⁷¹ Prva učiteljica v Pokrajinskem zavodu za slepo mladino Portorož je bila Vilma Kralj.⁷²

Vinko Rupnik se je rodil 24. 6. 1904 v Črnem vrhu nad Idrijo očetu Jerneju in materi Ani Cigale. Po osnovni šoli se je vpisal na meščansko šolo ter nadaljeval študij na Učiteljskišči v Ljubljani. Leta 1925 je šolanje končal z odliko ter leta 1927 opravil učiteljski izpit. Dve leti je hospitiral v gluhonemnici v Ljubljani. Leta 1931 je v Beogradu opravil izpit za poučevanje v gluhonemnici. Med letoma 1913–1941 je z učenci urejal in opalografiral otroški časopis za gluho mladino Soča.⁷³ Po drugi svetovni vojni je od 9. septembra 1945 do 1. januarja 1946 vodil prosvetni odsek in bil referent za specialno šolstvo.

Zora PianECKI, rojena 23. septembra 1899 v Radovljici, je leta 1918 doštudirala na Učiteljskišči v Ljubljani. Leta 1929 je v Ljubljani opravila strokovni izpit za učiteljico gluhonemih. V ljubljanski gluhonemnici je vodila pripravljalni razred, v katerem je bilo 17 otrok.⁷⁴

Anton Ermenc se je rodil 21. decembra 1904 v Ljubnem ob Savinji. V Ljubljani je končal učiteljske ter opravil praktični učiteljski izpit. Leta 1930 je bil na enoletnem strokovnem tečaju za poučevanje defektnih otrok v Beogradu. V gluhonemnici Portorož se je zaposlil 5. junija 1945. Avgust Gabrovec je bil rojen v Praprotnem pri Nabrežini, končal je učiteljske in praktični učiteljski izpit, na-

⁶⁴ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 2, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

⁶⁵ SI PAK KP 23, šk. 56, Mesečno poročilo, januar 1950.

⁶⁶ SI PAK KP 931, šk. 91, Letno poročilo 1950/51.

⁶⁷ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 3, Zapisniki rednih učiteljskih konferenc 1953–55.

⁶⁸ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 2, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

⁶⁹ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 2, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

⁷⁰ SI PAK KP 931, šk. 157, mapa 2, Letno poročilo 1952/53.

⁷¹ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 2, dopisi 1946, dopis z dne 16. 1. 1946.

⁷² SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 3, dopisi 1947.

⁷³ Kolenc: *Zgodovina centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani 1900–1980*, str. 22.

⁷⁴ Dobaja: *Gluhonemnica v Ljubljani 1919–1940*, str. 391.

meščen je bil leta 1947. V šolskem letu 1951/52 so na šoli zaposlili tri nove učne moči, Kristino Rifelj, Jožeta Kristana in Marijo Molan.

Začetno delovanje obeh šol za slepe in gluhoneme je zaznamovalo pomanjkanje učiteljev in njihova izobrazba. Vodstvo in učitelji so veliko pozornosti namenjali svoji izobrazbi, obiskovali so strokovne tečaje v Ljubljani, na Češkem je potekal 6-mesečni tečaj. Poskušali so pridobiti čim več strokovnih člankov, hkrati so jih pisali tudi sami.⁷⁵

Smernice za razvoj defektologije v Jugoslaviji je gotovo zarisalo posvetovanje učiteljev specialnih šol, ki je potekalo 21. in 22. decembra 1946 v Beogradu. Na posvetovanju so sprejeli resolucijo, v kateri so se zavzeli za ustanavljanje posebnih šol v večjih centrih. Da bi rešili pomanjkanje potrebnega učiteljskega kadra, so predlagali ustanovitev eno- ali dveletnih tečajev. Učitelji, ki so bili po dve leti kot hospitanti nameščeni na šolah, bi opravljali le strokovni izpit, s katerim bi pridobili kvalifikacijo strokovnih učiteljev. Izpit je obsegal znanja iz specialne psihologije, specialne pedagogike in specialne metodike. V Beogradu je bil ustanovljen dveletni študij na oddelku za defektologijo na Višji pedagoški šoli. Za strokovno izpopolnjevanje so nameravali pripraviti dopolnilne tečaje in vzajemno hospitiranje. Zavzeli so se za prevode tujih znanstvenih člankov ter sledili razvoju defektologije v Sovjetski zvezi, Združenih državah Amerike in v ostalih slovanskih državah, spodbudili so tiskanje učbenikov.

Ker je šolanje otrok s posebnimi potrebami zahtevalo šole z internatom ter z ustrezno zdravstveno oskrbo, so predlagali, naj vsak zavod sodeluje z zdravnikom specialistom ter s primernimi vzgojitelji. Šolanje slepih otrok naj bi trajalo devet let, gluhih otrok osem let, ostali prizadeti in ogroženi otroci pa naj bi se šolali sedem let. Pozornost so namenili tudi praktičnemu delu šole naj bi imele večja zemljišča, kjer bi se gojenci učili kmetovanja, ter delavnice, kjer bi gojenci pridobivali delovne izkušnje.⁷⁶

Poleg poučevanja v razredu so učitelji izdelovali učila, saj niso imeli učbenikov in učil. Ob nedeljah so učence spremljali v kino, obiskali so od 3 do 4 predstave mesečno. Učitelji so redno spremljali strokovne članke ter za vsako konferenco pripravili strokovne referate. Kristina Rifelj je med drugim predstavila surdopedagoško didaktiko in se zavzela za podaljšanje šolanja iz osmih na devet let, izpostavila je motivacijo otroka in izkustveno učenje.

Ustanovitev in delovanje šole za otroke s posebnimi potrebami

Ravnatelj Vinko Rupnik se je poleg zavzete skrbi za gluhe in slabovidne otroke posvetil tudi izobraževanju otrok s posebnimi potrebami. Izpostavljal je skrb za otroke, ki niso sledili osnovnošolskemu programu, saj so pri vsakoletnem sprejemanju novincev v gluhonemnico ugotavljali, da je veliko otrok s posebnimi potrebami, za katere bi bilo potrebno poskrbeti. Za te otroke je bilo potrebno pripraviti izobraževanje ter jih pripraviti na čimbolj samostojno življenje in vključevanje v družbo.⁷⁷ Oddelku za prosveto in kulturo je predlagal popis otrok s posebnimi potrebami, sam je bil pripravljen sestaviti obrazce in popisne pole. Svet OLO Koper je 23. 7. 1952 izdal odločbo o ustanovitvi šole za otroke s posebnimi potrebami v koprskem okraju. Odločbo o ustanovitvi šole s sedežem v Portorožu je Okrajni ljudski odbor Koper sprejel 25. avgusta 1952⁷⁸

⁷⁵ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 21, Zapisniki konferenc strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

⁷⁶ SI PAK KP 931, šk. 1, mapa 3, dopisi 1947, Resolucija.

⁷⁷ Center Elvire Vatovec Strunjan, Predlog Vinka Rupnika za ustanovitev pomožne šole v koprskem okraju.

⁷⁸ SI PAK KP 931, šk. 157, mapa 2, Letno poročilo 1952/53. Glej tudi: Uradni vestnik OLO Koper, I., št. 3, 25. 9. 1952.

in je bila objavljena v Uradnem vestniku OLO Koper 25. septembra 1952. Šola je bila namenjena slovenskim in italijanskim otrokom. Ravnatelj Rupnik je obiskal vse šole v okraju Koper in jih obvestil o nastanku šole za otroke s posebnimi potrebami. Oktobra 1952 so iskali primerno stavbo, predlagani sta bili vila Mili in vila Ana, šele 5. 8. 1953 so jim namenili prostore OŠ Portorož (bivša vila Marija), ki se je preselila na Učiteljišče Portorož. Ravnatelj Rupnik je 22. 10. 1952 končal pripravo proračunskega in investicijskega plana. Razen učilnic je zavod imel 4 spalnice, 1 jedilnico, 1 umivalnico, dvorišče in vrt.⁷⁹ V tovarni Stil Koper je naročil pohištvo, v Tapetništvu Piran pa vzmetnice. Od 20. do 25. aprila 1953 je strokovna komisija opravila sprejem otrok v šolo za otroke s posebnimi potrebami. V komisiji so bili psihiatrinja dr. Borštnerjeva, inšpektor za posebno šolstvo Marjan Pavčič in Vinko Rupnik.⁸⁰ Komisija je določila, da je za specialno šolo 46 otrok, 31 jih je bilo slovenske, 15 pa italijanske narodnosti. Leta 1955/56 so ukinili italijanske oddelke zaradi nezadostnega števila učencev.⁸¹

Vodenje novoustanovljene šole je 4. 9. 1953 prevzela Marija Molan. Šola je začela delovati 5. oktobra 1953,⁸² uradno odprtje šole pa je bilo 5. novembra 1953. Vzgojni zavod Elvire Vatovec je postal z odlokom Okrajnega ljudskega odbora Koper 6. januarja 1955⁸³ samostojni socialni zavod.⁸⁴ Poleg učiteljev so v zavodu delovali še dve kuharici, ekonom, vrtnar, perica in šivilja.⁸⁵ Prvo zimo delovanja se je zavod srečeval z veliko nevšečnostmi, odneslo jim je del strehe, razbilo okna, vodovodne cevi so zamrzile in popokale.⁸⁶

Večina učencev je izhajala iz revnih družin, bili so nastanjeni v internatu. Stroške šolanja in bivanja so v večini primerov krili krajevni ljudski odbori ter občine.⁸⁷ Otroke je v šolo sprejela komisija, sestavljena iz predstavnikov pedagoškega zbora in zdravnika. V šolskem letu 1954/55 je bilo v zavodu 40 učencev, leto pozneje pa 44 učencev, 24 dečkov in 20 deklic. Dopoldne je potekal pouk, po kosilu pa so učenci obiskovali ročna dela, telovadbo, delo na vrtu in pevski zbor. Enkrat na teden so starejše deklice skuhale večerjo in pomile posodo. V krožku mladih tehnikov so izdelovali predmete iz lesa, gline, žice in mavca.⁸⁸ Vse šolsko leto so potekale prireditve, slavnosti in izleti. V začetku oktobra so se učenci udeležili Tedna otroka, konec decembra jih je obiskal dedek Mraz. Obiskovali so gledališke predstave in kino. Maja so se udeležili Titove štafete, bilo so sprejeti v pionirsko organizacijo. Ob koncu leta so pripravili zaključno prireditev in razstavo, kjer so razstavljali tudi ročna dela, po končanem pouku so se učenci udeležili kolonij.⁸⁹

Takoj po drugi svetovni vojni je primanjkovalo učiteljev defektologov. Učitelji so svoje znanje dopolnjevali na študijskih sestankih, študirali so strokovno literaturo, izmenjevali so si izkušnje, udeleževali so se strokovnih posvetovanj. Po ukinitvi STO-ja so se pridružili Združenju defektologov Slovenije in Jugosla-

⁷⁹ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁸⁰ SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 2, Zapisniki konference strokovnega učiteljstva, 1945–1950.

⁸¹ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁸² SI PAK KP 931, šk. 81, mapa 3, Zapisniki redne učiteljske konference, 1953/54. Glej tudi Šolska kronika Posebne šole v Strunjanu, 1964.

⁸³ Po padcu Italije leta 1943 so v slovenski Istri začeli ustanavljati partizanske šole. Poučevali so zavedni duhovniki in domača dekleta. Elvira Vatovec je bila rojena 8. junija 1922 v Čežarjih. Po kapitulaciji Italije je postala partizanska učiteljica v domačem kraju. V začetku septembra 1944 so jo zajeli Nemci in jo 5. septembra 1944 ustrelili.

⁸⁴ Uradni vestnik Okraja Koper, leto I, št. 9, 6. januarja 1955.

⁸⁵ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁸⁶ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁸⁷ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁸⁸ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁸⁹ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

vije.⁹⁰ Sodelovali so z Učiteljiščem Portorož, dijaki so prihajali na šolo k hospitacijam.⁹¹

Marija Molan, rojena Jerončič, 26. 1. 1901 v Podgori pri Gorici, je obiskovala učiteljišče v Mariboru in maturirala 9. 7. 1920. Izpit usposobljenosti je opravila 12. 11. 1923 v Mariboru. Izpit za defektologa je opravila v Beogradu (23. 11. 1936), od leta 1920 do 1931 je poučevala na več osnovnih šolah v okolici Maribora. Od leta 1931 do 1951 je najprej poučevala na šoli za otroke s posebnimi potrebami v Mariboru, nato pa 5 let na zavodu za slepe v Zemunu pri Beogradu in 1 leto na gluhonemnici v Zagrebu. Pred upokojitvijo je poučevala na posebni šoli v Lovranu.⁹² Po upokojitvi je od 4. 5. 1953 do 31. 12. 1956 poučevala in bila ravnateljica šole za otroke s posebnimi potrebami v Portorožu. Na šoli sta poleg ravnateljice poučevali še učiteljici Ivana Birsa in Olga Skulj. Med šolskim letom so se jim pridružile še učiteljica Ivanka Kovačič in tri vzgojiteljice: Vida Grgič, Ivanka Saksida in Natalija Stepan.⁹³ Poleg povojnega pomanjkanja sta se oba zavoda, tako Zavod za gluhe kot Vzgojni zavod Elvire Vatovec (zavod za slepe je deloval le krajši čas), od svojega začetnega delovanja upirala neprestanim težnjam po preselitvi obeh šol ali v drugo stavbo ali v drug kraj. Vojaška uprava jugoslovanske armade (VUJA) je že leta 1949 zahtevala preselitev Mladinskega doma in gluhonemnice Portorož. Najprej so jim namenili prostore piranskega frančiškanskega samostana, vendar je bila njegova adaptacija prezahtevna. Na selitev obeh domov je vplival gospodarski razvoj, v turističnem planu IOLO Koper za leto 1950 je bilo območje Portoroža namenjeno sindikalnemu turizmu.⁹⁴ V začetku leta 1954, ko so se nad obema zavodoma zgrnili črni oblaki, je oblast ponovno predlagala selitev, tokrat v Strunjan. Ravnatelj Rupnik je ostro protestiral pri oblasteh, napisal je spomenico. Oba zavoda bi morala zapustiti Portorož zaradi razvoja turizma. Oktobra leta 1954 je Jugoslavija podpisala Londonski sporazum, s katerim je bilo STO ukinjeno, cono B so priključili Jugoslaviji. Na seji upravnega odbora je ravnatelj zapisal: »Defektologi in šolniki ne rešujemo direktno gospodarskih problemov. O tem, da pomeni šolan neslišječ otrok več kot nešolan, ne bomo razpravljali.«⁹⁵ Leta 1956 je Zavod Elvire Vatovec obiskal inšpektor in sporočil, da bodo zavod preselili v bivši dijaški dom v Kopru.⁹⁶ Zavod se je znašel v prostorski stiski, zato so prosili Občinski ljudski odbor Piran za vilo Pupini. Leta 1960 so ob obisku inšpektorja Rupnika sklenili, da za zavod ni smiselno dograditi manjkajočih prostorov. Zavodu so namenili prostore bivšega samostana v Strunjanu. Selitev je potekala od 19. do 21. 1. 1961. V kroniki so takrat zapisali: »Otroci se bodo lahko mile volje natekali in naužili svežega zraka. A nazadnje, nikomur ne bodo več v spotiko in napoto.«⁹⁷

Zaključek

Po končani drugi svetovni vojni se je ljudska oblast, izhajajoč iz socialističnih načel, posvetila reševanju socialnih vprašanj. Posebno pozornost so namenili ustanavljanju šol za otroke s posebnimi potrebami. Te šole so imele internate, učenci so se domov vračali le za počitnice. Tako kot na obnovo ostalega šolstva so tudi na specialne šole vplivale takratne razmere na Primorskem, predvsem

⁹⁰ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁹¹ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁹² SI PAK KP 931, šk. 3, mapa1, dopisi leto 1952. Glej tudi Center Elvire Vatovec Strunjan, pismo Pahor Slave.

⁹³ Kronika Posebne šole v Strunjanu 1953/54–1962/63.

⁹⁴ Rogoznica: Otroštvo v razmerah vojaške uprave, str. 671.

⁹⁵ SI PAK KP 931, šk. 157, mapa 2, Seja upravnega odbora 11. 4. 1955.

⁹⁶ Kronika Posebne šole v Strunjanu, 1953/54–1962/63.

⁹⁷ Kronika Posebne šole v Strunjanu 1953/54–1962/63.

nastanek nove meje in nastanek Svobodnega tržaškega ozemlja. Konec vojne je prinesel pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin, podhranjenost in izpostavljenost pogostim nalezljivim boleznim. V vseh treh zavodih v Portorožu za gluho, slepo in prizadeto mladino ter v bolnišnični šoli so za svoje gojence poskrbeli po svojih najboljših močeh. Stroške nastanitve sta krili najprej krajevna in občinska, nato pa državna oblast. Rdeči križ in ostala humanitarna združenja so poskrbela za obleko, obutev, hrano in zdravstveno oskrbo gojencev.

Takoj po drugi svetovni vojni je primanjkovalo učiteljev defektologov, surdopedagogov. Učitelji so svoje znanje dopolnjevali na študijskih sestankih, študirali so strokovno literaturo, izmenjevali so si izkušnje, sami pripravljali predstavitve ter se udeleževali strokovnih posvetovanj. Pouk so prilagajali učencem, uporabljali so metodo nazornosti ter sami izdelovali učila.

Vsi zavodi so imeli internat. Posebno pozornost so namenili vzgoji otrok. Poudarjali so pripravo učencev za vsakdanje življenje, zato so jih pogosto učili v šolski okolici, na krajših izletih. Navkljub stalno prisotni težnji po selitvi zavodov iz Portoroža so v njih dokončali šolanje mnogi otroci, letoviški kraj jim je omogočal boljše pogoje za zdravje, dejansko so imeli zavodi tudi vlogo zdravilišč. Poleti so bile v gluhonemnici kolonije za otroke iz Slovenije. S krepitvijo turističnega razvoja Portoroža se je okrepila težnja po selitvi obeh institucij Zavoda za gluhe in Vzgojnega zavoda Elvire Vatovec v drug kraj.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

- ◊ Uradni list Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje, Ajdovščina, 15. februar 1946.
- ◊ Uradni vestnik Okraja Koper, letnik I, št.9, 6. januarja 1955.

Arhiv Republike Slovenije

- ◊ SI AS 231, Ministrstvo za prosveto Ljudske Republike Slovenije, šk. 50.

Pokrajinski arhiv Koper

- ◊ SI PAK KP 23, Istrski okrožni ljudski odbor Koper, šk. 38, 41, 56.
- ◊ SI PAK KP 335, Zbirka dokumentov s področja šolstva, šk. 1.
- ◊ SI PAK KP 931, Center za korekcijo govora in sluha Portorož, šk. 1, 2, 3, 81, 91, 151, 157.

Center Elvire Vatovec Strunjan

- ◊ Kronika Posebne šole v Strunjanu 1953/54–1962/63.

INTERNET

---

http://www.storiadeisordi.it/articolo.asp?ENTRY_ID=669 (16.09.2014).

LITERATURA

Bajc, Gorazd: Obnova tržaških slovenskih šol po drugi svetovni vojni in politična emigracija iz Slovenije. V: *Šolska kronika* 13 (2004), št. 2, str. 330–334.

Bonin, Zdenka: Življenje v con B Svobodnega tržaškega ozemlja. V: *Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954)*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2004, str. 9–59.

Dobaja, Dunja: Gluhonemnica v Ljubljani 1919–1940. V: *Zgodovina otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 385–397.

Gabrič, Aleš: Šolstvo na slovenskem v letih 1945–1951. V: *Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete 24*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1991, str. 67–92.

Grahonja Peterle, Verica: Slovensko šolstvo Julijske krajine in STO 1945–1954. V: *Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954)*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2004, str. 85–107.

Kolenc, Franci: *Zgodovina centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani 1900–1980*. Zagreb: 1981.

Kontestabile Rovis, Mirjana: Posebna šola pri Ortopedski bolnišnici Valdoltra 1956–1994. V: *Zgodovina otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 502–515.

Rogoznica, Deborah: Otroštvo v razmerah vojaške uprave. Skrb za otroke v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja s posebnim poudarkom na koprski okraj. V: *Zgodovina otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 662–679.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ENTSTEHUNG DES SONDERSCHULWESENS IN PRIMORSKA NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Die Anfänge des Sonderschulwesens in Primorska (Slowenisches Küstenland) reichen in die erste Hälfte des 19. Jahrhunderts zurück, erste Erwähnungen sind aus dem Jahr 1835 zu finden, als die Lehrer Pagon und Toman in Görz mit dem Unterricht taubstummer Kinder begannen, woraufhin in Görz eine Taubstummenanstalt gegründet wurde. Nach dem Ersten Weltkrieg wirkte sich die neue Abgrenzung auf die Tätigkeit der Görzer Taubstummenanstalt aus, der Unterricht in Slowenisch wurde abgeschafft. Nach dem Zweiten Weltkrieg richtete die sozialistische Volksherrschaft große Aufmerksamkeit auf die Sozial- und Gesundheitspolitik, wegen des Krieges kam den Sonderschulen eine noch größere Bedeutung zu. Vinko Rupnik, der an der Abteilung für Gesundheits- und Schulwesen beim Regionalen Volksbefreiungsausschuss (PNOO) beschäftigt war, leitete die Gründung von Sonderschulen in die Wege. Die Taubstummenanstalt für das Slowenische Küstenland Portorož wurde am 28. November 1945 und die Regionalanstalt für blinde Jugendliche Portorož am 10. Januar 1947 gegründet, der Erlass über die Gründung einer Hilfsschule für den Bezirk Koper wurde am 23. Juli 1952 herausgegeben.

Die Sonderschulen hatten einen sozialfürsorglichen Charakter, da sie nicht nur für die Ausbildung des Kindes sorgten, sondern es für das ganze Leben und für eine Erwerbstätigkeit befähigten. Außer den Schulen gab es ein Internat, wo die Schüler untergebracht waren. Die größte Bedeutung der Sonderschulen lag in der Vorbereitung der Schüler auf das praktische Leben und zwar so, dass sie fähig waren, sich selbstständig zu versorgen und sich in die Arbeitswelt einzugliedern, deshalb stand beim Unterricht die Erziehung im Vordergrund.

Außer der Not nach dem Zweiten Weltkrieg waren alle drei Anstalten mit einer neuen Abgrenzung und einer eingeschränkten Bewegungsfreiheit konfrontiert, da Portorož in den Jahren 1947–1954 zum Freien Territorium Triest gehörte, genauso mussten sie sich auch mit einem Mangel an entsprechend qualifiziertem Lehrpersonal auseinandersetzen. Ein Studium der Sonderdidaktik war nur in Belgrad möglich, die Lehrer versuchten, allen Neuheiten zu folgen, nahmen an Seminaren und Kursen teil und eigneten sich Wissen mithilfe der ausländischen Fachliteratur an.

Mit der Stärkung der planmäßigen Entwicklung des Fremdenverkehrs in

Portorož nach 1950 wurden die Bestrebungen, die Anstalten an einen anderen Ort zu verlegen, immer intensiver, häufig wurde Strunjan erwähnt. Vinko Rupnik, der Gründer der Anstalten, kämpfte gegen diese Entscheidung. Die Tätigkeit der Anstalt für Sehbehinderte kam wegen der geringen Einschreibung zum Erliegen, die Taubstummenanstalt wurde in das Gebäude des früheren Hotels Antico Portorose verlegt, und die Schule für Kinder mit Sonderbedürfnissen übersiedelte 1961 in die Räumlichkeiten eines ehemaligen Klosters in Strunjan.